GEDAGTES RONDOM LUKAS SE BERIG VAN DIE INSTELLING VAN DIE NAGMAAL — LUKAS 22 : 14–22.

J. H. Petzer, Lektor Dep. Grieks PU vir CHO

In Lukas se berig van die instelling van die Nagmaal (Lukas 22 : 14–22) kom twee verwante probleme, wat die verstaan en verklaring van hierdie gedeelte beïnvloed, voor. Die een is tekskrities van aard, die ander inhoudelik en dit is duidelik dat die tekskritiese op een of ander wyse na aanleiding van die inhoudelike ontstaan het. Volgens sommige variante lesings word in Lukas 22 : 17–20 twee keer van die beker en een keer van die brood melding gemaak, terwyl ander lesings een keer van elk melding maak. Wanneer Lukas se berig met die ander drie Nagmaalberigte in die Nuwe Testament vergelyk word (Matt. 26 : 26–30; Markus 14 : 22–25; 1 Kor. 11 : 23–26), kan die verband tussen die inhoudelike en tekskritiese probleme duidelik gesien word, omdat daar slegs een keer van brood en beker in die ander drie berigte melding gemaak word. In hierdie artikel word gepoog om die tekskritiese probleme vanuit die struktuur van die perikoop op te los en dan 'n interpretasie van die inhoudelike verskille te gee.

I. Langer of korter lesing?

Van die ses variante lesings in Lukas 22 : 17–20 is net twee van wesenlike belang in die bepaling van die oorspronklike bewoording van Lukas se Nagmaalberig, t.w. die lang (tradisionele) lesing en die kort lesing, waarin vers 19b–20 ontbreek. Hierdie twee lesings is die enigste wat in Griekse manuskripte voorkom. Die ander lesings kom slegs in een of meer van die oudste vertalings voor en kan in die bespreking van hierdie probleem buite rekening gelaat word.²

Op die oog af lyk dit of eksterne getuienis die lang lesing oorweldigend ondersteun, omdat hierdie lesing in sowel die oudste as beste manuskripte (p⁷⁵, Alef, B) voorkom. Die sterk Alexandrynse getuienis ten gunste van hierdie lesing (alle teksgetuienisse uit die Alexandrynse familie buiten enkele manuskripte van die Bohairiese vertaling) sowel as die wye geografiese verspreiding (alle geografiese gebiede), versterk hierdie getuienis van die oudste en beste manuskripte.

Hierteenoor is die kort lesing slegs in die Weste bekend en kom dit in slegs een Griekse manuskrip voor — kodeks D uit die 5e eeu. Verder word dit ook in enkele oud-Latynse vertalings, wat aan D verwant is, aangetref.

'n Nadere evaluering van hierdie getuienis toon egter dat die eksterne getuienis nie so eenvoudig oorweeg moet word nie. Juis die feit dat die kort lesing slegs in westerse manuskripte voorkom, verander die situasie drasties, omdat dit aldus die stempel van 'n westerse 'non-interpolasie' dra. Hierdie soort lesing het steeds vir baie tekskritici voorrang bo ander lesings, veral waar interne getuienis ter ondersteuning aangebied kan word.

Die gevraagde ondersteunende interne getuienis word daarin aangebied dat Lukas 22 : 19b–20 sekere 'non-Lukaanse' taalkundige en stilistiese elemente bevat wat dus die outentisiteit van hierdie woorde bevraagteken⁴. Die feitlik woordelike ooreenkoms van Lukas 22 : 19b–20 met die bewoording van 1 Kor. 11 : 24b–25a sou dan daarop dui dat die kort lesing van die westerse teks die oorspronklike was, maar dat *scriptores* Lukas se weergawe van die Nagmaal met dié van Paulus geharmoniseer het.

Die kombinasie van hierdie getuienis bied inderdaad sterk getuienis ten gunste van die kort lesing. Dit is egter ook duidelik dat hierdie steun beson-

derlik op interne getuienis gegrond is en sou dit weggeneem word, sou die kort lesing aansienlik minder voortreflikheid besit.

II 'n Ontleding van Lukas se woordgebruik⁴ in sy Nagmaalberig

Διαθήκη (vs. 20) word ook in Lk. 1 : 72, Hd. 3 : 25 en 7 : 8 gebruik. Dit is opmerklik dat hierdie woord slegs deur Lukas gebruik word in gedeeltes waar hy iemand anders se woorde weergee:

- Lk. 1 : 72 is deel van Sagaria se profesie.
- Hd. 3 : 25 is deel van Petrus se toespraak in die poort van Salomo.
- Hd. 7 : 8 is deel van Stefanus se bekende martelaarsrede.

Ποτήριον (vs. 17, 20) word min of meer op 'n soortgelyke wyse deur Lukas gebruik. Hierdie woord kom slegs in

- Lk. 11 : 39, Jesus se rede teen die Fariseërs, en
- Lk. 22 : 42, Jesus se gebed in Getsemané, voor. In die Nagmaalberig word die woord drie keer gebruik.

Hieruit kan die afleiding gemaak word dat hierdie woorde moontlik nie deel van Lukas se 'algemene' woordeskat was nie, omdat dit slegs gebruik word in gedeeltes waar hy iemand anders se woorde (uit 'n bron) sou aanhaal. Dit lyk dus of hy in sulke gevalle die woordeskat van sy bronne gebruik eerder as om die met eie tipies-Lukaanse woordeskat te vervang. Dit kan dus verwag word dat 'non-Lukaanse' woorde in sekere plekke deur Lukas gebruik sal word. So kan ook ander stilistiese en taalkundige afwykings verklaar word..

Die gebruik van enkele van hierdie woorde van die Nagmaalberig buite Lukas is ook belangrik:

Διαθήκη (vs. 20) kom een keer in Mattheüs (26 : 28) en Markus (14 : 24), 'n aantal kere in die *corpus paulinum*⁵ en Hebreërs⁶, en een keer in Openbaringe (11 : 19) voor. In Mattheüs en Markus is hierdie woord dus 'n *hapax legomenon* en moet dus ook as 'non-Mattheaans' en 'non-Markaans' bestempel word – selfs al kom dit in 'n gedeelte voor wat tekskrities vasstaan. Dit val egter op dat hierdie woord slegs in Mattheüs en Markus se Nagmaalberigte voorkom. Ook Paulus gebruik hierdie woord (onder andere) in sy Nagmaalberig. Die woord kan dus as 'n tipiese Nagmaalterm beskou word. Ἀνάμνησις (vs. 19) word buite Lukas slegs twee keer deur Paulus in sy Nagmaalberig (I Kor. 11 : 24, 25) en een keer in Hebreërs (10 : 3) gebruik.

Ἄμπελος (vs. 18) word buite Lukas een keer elk deur Mattheüs (26 : 29) en Markus (14 : 25) gebruik – in beide gevalle die Nagmaalberigte. Verder kom dit ook in Johannes (15 : 1, 4, 5) en Openbaringe (14 : 18, 19) voor. Γέννημα (vs 18) word buite Lukas een keer in Mattheüs (26 : 29), Markus (14 : 25) – die Nagmaalberigte – en Paulus se 2e brief aan die Korintheërs (9 : 10) gebruik.

Een of meer van hierdie woorde is dus duidelik net so 'non-Mattheaans', 'non-Markaans' en in sommige gevalle 'non-Paulinies' as wat dit non-Lukaans' mag wees, alhoewel dit telkens in tekskrities-vasstaande gedeeltes voorkom. Die feit dat hierdie woorde egter konsekwent in die Nagmaalberigte voorkom dui daarop dat dit tipiese Nagmaalterminologie is. Hieruit kan die afleiding gemaak word dat al vier die Nagmaalberiggewers waarskynlik die taal van die bron(ne) waaruit hulle berig saamgestel is, gevolg het. Dit kan dus gestel word dat die Nagmaalberigte in die Nuwe Testament waarskynlik uit 'n vroeë (liturgiese?) bron gehaal is en met min verandering in die geskifte van die Nuwe Testament opgeneem is⁸.

Wat van die woordeskat gesê is, kan ewe-eens van ander taalkundige

en stilistiese elemente in hierdie berig gesê word. Dit is moeilik om te dink dat 'n skrywer sy bron se woordeskat sou behou, maar ander taalkundige en stilistiese elemente sou verander⁹.

Die 'non-Lukaanse' woordeskat en stilistiese elemente in Lukas se Nagmaalberig is dus nie 'n verskynsel wat eie aan Lukas se Nagmaalberig is nie. Dit kom ook in die ander Nagmaalberigte voor. Die tipiese Nagmaalterminologie in Lukas se berig, wat met die ander berigte ooreenkom, verklaar die afwykings in Lukas se berig (en ook die ander berigte). Op hierdie wyse kan die intrinsieke getuienis ten gunste van die kort lesing dus verwyder word.

III Intrinsieke getuienis ten gunste van die lang lesing

Die verklaring van die 'non-Lukaanse' woordeskat en stilistiese elemente in die betrokke gedeelte mag wel (negatief) die intrinsieke getuienis teen die lang lesing wegneem of verminder, maar bewys nog nie (positief) die outentisiteit van die lang lesing nie. Intrinsieke getuienis ten gunste van die lang lesing kan egter wêl uit die struktuur van die perikoop verkry word.

'n Ontleding van die perikoop Lk. 22 : 14–22 toon aan dat Lukas se Nagmaalberig uiters noukeurig gestruktureer is. Ten minste twee omvattende strukture, waarvan elkeen uit ander onderdele bestaan, kan in hierdie perikoop geïdentifiseer word:

- Die eerste word in vers 15–20 aangetref en is op Jesus se woorde rondom en handeling met die brood en beker gebaseer.
- Die tweede word in vers 14–22 aangetref en bestaan uit die gedagte-opbou van die hele perikoop¹⁰.

Vers 15–20: Nagmaalswoorde en -handelinge.

'n Vergelyking van die vier Nagmaalberigte in die Nuwe Testament toon dat 'n bepaalde prominensie aan die volgende aspekte verleen word, omdat dit in al vier berigte voorkom:

- *Brood* (of die handeling *eet*) met die verklaring as *liggaam*;
- *Beker* (of die handeling *drink*) met die verklaring as *bloed*;
- *Koninkryk van God* as eschatologiese perspektief.

In drie van die berigte (Mt. 26 : 26–30); Mk. 14 : 22–25; I Kor. 11 : 23–26) is hierdie elemente telkens in dieselfde volgorde gerangskik:

A	a	ἄρτον/φαγεῖν	(teken)
	b	το σῶμά μου	(verklaring)
B	a'	ποτήριον	(teken)
	b'	το αἶμα μου	(verklaring)
C	c	Βασιλεία τοῦ Θεοῦ	(eschatologiese perspektief)

Dele A en B van hierdie struktuur is duidelik in die vorm van 'n parallelisme gestruktureer. Deel C, oor die vervulling van hierdie maaltyd in die Koninkryk van God, word deur Mattheüs en Markus aan die beker verbind, terwyl Paulus (en Lukas) dit aan beide die beker en die brood verbind. Hierdie verskil maak egter geen verskil aan die struktuur wat hierbo uiteengesit is nie (Lukas se weergawe natuurlik uitgesonder), omdat die eschatologiese perspektief in elke geval na die bespreking van die twee tekens (brood en beker) staan en dus 'n derde hoofelement van die geheel van die struktuur vorm.

Die volgende struktuur kan dus in die Nagmaalsberigte van Matteus, Markus en Paulus geïdentifiseer word:

A	a	teken	a
	b	verklaring	b
B	a'	teken	a'
	b'	verklaring	b'
C	c	eschatologie	c

Die struktuur bestaan uit drie dele, waarvan die eerste twee (A, B) elk twee elemente, *teken* (a, a') en *verklaring* (b, b') wat as parallisme gerangskik is, bevat en aan die derde deel (C, c) verwant is.

Alhoewel Lukas ook van die parallisme gebruik maak, struktureer hy sy Nagmaalberig anders, deurdat die berig duidelik uit twee onderskeie dele, vers 15–18 en 19–20, bestaan. Elk van hierdie dele bevat vier elemente wat as parallisme gestruktureer is.

Vers 15–18

In vers 15 word Jesus se begeerte om die Pasga saam met sy dissipels te eet, verhaal, terwyl vers 16 die verwysing na die Koninkryk van God as *eschatologiese perspektief* aandui. In vers 17 word verhaal hoe Jesus die *beker* uitdeel, terwyl die *eschatologiese perspektief* in vers 18 aan die orde gestel word. Vers 15–18 vertoon dus die volgende struktuur:

A	a	τὸ πάσχα φαγεῖν	<i>teken:</i>	(15)	a
	b	πληρωθῇ ἐν τῇ Βασιλείᾳ	<i>eschatologie</i>	(16)	b
B	a'	τὸ ποτήριον, πῖω	<i>teken:</i>	(17, 18)	a'
	b'	ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐλθῇ	<i>eschatologie</i>	(19)	b'

Die herhaling van die eschatologiese perspektief en die pertinente verbinding daarvan aan beide die *eet* en *drink* dui daarop dat die eschatologiese perspektief die klem in hierdie verse kry.

Vers 19–20

In vers 19a word beskryf hoe Jesus die *brood* uitdeel met die verklaring van die brood as die *liggaam* van Christus in vers 19b. In vers 20a word die uitdeel van die *beker* beskryf met die verklaring daarvan as die *bloed* van Christus in vers 20b. In hierdie verse is dus andermaal van 'n parallisme gebruik gemaak:

A	a	ἄρτον	<i>teken:</i>	brood	a
	b	τὸ σῶμά μου	<i>verklaring:</i>	liggaam	b
B	a'	ποτήριον	<i>teken:</i>	beker	a'
	b'	τὸ αἷμά μου	<i>verklaring:</i>	bloed	b'

Die verklaring van die tekens (brood en beker) as die liggaam en bloed van Christus verbind hierdie twee tekens aan sy dood. In hierdie verse word die historiese perspektief van die Nagmaal dus beklemtoon.

Vers 15–20

Wanneer die twee strukture in verse 15–18 en 19–20 saamgestel word, word 'n struktuur met nog meer betekenis aangetref:

I	A	a τὸ πάσχα φαγεῖν	teken:	eet/brood	(15, 16a)	a
		b τῇ Βασιλείᾳ	verklaring:	Koninkryk	(16b)	b
	B	a' τὸ ποτήριον, πῶ	teken:	drink/beker	(17, 18a)	a'
		b' ἡ Βασιλείᾳ	verklaring:	Koninkryk	(18b)	b'
<hr/>						
II	A,	a'' ἄρτον	teken:	brood	(19a)	a''
		b'' τὸ σῶμα μου	verklaring:	liggaam	(19b)	b''
	B,	a+ ποτήριον	teken:	beker	(20a)	a+
		b+ τὸ αἷμα μου	verklaring:	bloed	(20b)	b+

Lukas se weergawe van die instelling van die Nagmaal bestaan dus uit twee duidelik onderskeibare dele, I en II. Elk van hierdie twee dele bestaan weer uit twee kleiner dele (AB en A'B') wat as 'n parallelisme gestruktureer is: A en A' bevat 'n verwysing na *brood* of *eet-handeling*, terwyl B en B' 'n verwysing na die *beker* of *drink-handeling* bevat. Elk van hierdie kleiner dele (AB en A'B') bestaan weer uit twee dele (ab, a'b', a''b'' en a+b+) waarin die volgorde *teken* (aa'a''a+) – *eschatologie/verklaring* (bb'b''b+) vier keer herhaal word en dus in die vorm van 'n parallelisme gestruktureer is.

Uit die struktuur van Lukas se Nagmaalberig kan dus afgelei word dat hy sowel die historiese as die eschatologiese betekenis van die Nagmaal wil aantoon. Daarom bestaan sy berig uit twee onderskeibare dele. Die feit dat die elemente van hierdie twee dele egter deur middel van 'n dubbele parallelisme (ABA'B' en aba'b'a''b''a+b+) aan mekaar verbind is, dui daarop dat hierdie twee dele nie geskei kan word nie en dat die eschatologiese en historiese betekenis van die Nagmaal in 'n bepaalde verhouding met mekaar staan en nie van mekaar losgemaak kan word nie.

Op hierdie punt is dit reeds duidelik dat die weglating van enige deel van hierdie struktuur of die herrangskikking van die elemente daarvan, die struktuur as geheel sou vernietig, alhoewel een gedeelte steeds ongeskonde mag lyk. So word dan ook die verhouding van die eschatologiese en historiese geskaad. Die weglating van vers 19b–20 het dus geen invloed op die parallelisme in vers 15–18 nie, maar laat deel II van die struktuur struktuurloos en stel so die historiese aan die eschatologiese ondergeskik. Elk van die variante lesings, met die uitsondering van die lang lesing, vernietig die balans van die geheel van die struktuur in vers 15–20 en beïnvloed so die verband tussen die historiese en eschatologiese.

Die struktuur van vers 14–22: Die instellingsberig

Die struktuur wat Coetzee in vers 14–22 identifiseer, bied verdere ondersteuning aan die lang lesing. Waar bogenoemde struktuur in vers 15–20 op die herhaling van woorde of begrippe in slegs die woorde en handeling rondom brood en beker gebaseer is, is die struktuur wat Coetzee aantoon 'n gedagtestruktuur wat die gedagteopbou van die hele Nagmaalperikoop insluit. Die perikoop is volgens hom soos volg gestruktureer:

		καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα,	14
A	a	ἀνέπεσεν καὶ οἱ ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ.	
	b	καὶ εἶπεν πρὸς αὐτοῦς·	15
	c	ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν·	
	d	λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ φάγω αὐτοῦ ἕως ὅτου πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.	16
<hr/>			
B	a'	καὶ δεξιόμενος ποτήριον εὐχαριστήσας	17
	b'	εἶπεν·	
	c'	λάβετε τοῦτο καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτοὺς·	
	d'	λέγω γὰρ ὑμῖν (ὅτι) οὐ μὴ πῶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως οὗ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ.	18
<hr/>			
C	a''	καὶ λαβὼν ἄρτον εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς	19
	b''	λέγων·	
	c''	τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον·	
	d''	τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.	
<hr/>			
D	a+	καὶ τὸ ποτήριον ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι,	20
	b+	λέγων·	
	c+	τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἱματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυννόμενον.	
	d+	πλὴν ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης· ὅτι	21
		ὁ υἱὸς μὲν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ ὠρισμένον πορεύεται, πλὴν οὐαὶ τῷ	22
		ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται.	

In hierdie struktuur verteenwoordig die a-gedeeltes telkens 'n *daadaksie*¹¹, dit wil sê die beskrywing van 'n *handeling* deur Jesus. Die b-gedeeltes verteenwoordig telkens 'n *woordaksie*¹², dit wil sê een of ander *inleidingsformule* vir die direkte rede. Die c- en d-gedeeltes vorm in 'n sekere sin 'n eenheid, wat telkens die inhoud van die woordaksie is. Hierbinne verteenwoordig die c-gedeeltes 'n bepaalde *uitspraak*¹³, terwyl die d-gedeeltes 'n *nadere toespitsing op kruis-wederkoms-opstanding*¹⁴ van elke c-gedeelte bevat. In die geheel van die struktuur word dus 'n viervoudige herhalingspatroon van genoemde elemente (daadaksie, woordaksie, uitspraak en nadere toespitsing) aangetref.

Die inleidingsformules van die direkte rede (d-gedeeltes) maak 'n tweedeling in die struktuur moontlik (afgesien van die inhoudelike verskil tussen eschatologiese en historiese aspekte). In A en B word die aoristus indikatief εἶπεν as inleidingsformule gebruik, terwyl die praesens participium λέγων in C en D gebruik word. Uiteindelik word dus dieselfde effek as in die struktuur in vers 15–20 in die geheel van die perikoop aangetref.

Hierdie gedagtestruktuur bevestig op geen onduidelike wyse die gevolgtrekking uit die struktuur in vers 15–20 met betrekking tot die verhouding van die historiese en eschatologiese van die Nagmaal nie. In gedeeltes d en d' (I) word die klem ooglopend in die nadere toespitsing op die vervulling van die maaltyd in die Koninkryk van God geplaas, terwyl die klem in d'' en d+ (II) op die gedagtenis aan die dood van Jesus geplaas word.

Dit is andermaal duidelik dat die weglating van 'n gedeelte van die struktuur of die herrangskikking van die elemente daarvan die geheel van die struktuur sou vernietig, hoewel dit andermaal mag voorkom dat 'n gedeelte van die struktuur steeds bly staan. Die weglating van vers 19b–20 sou dus d+ by c'' laat aansluit en so die dubbele verwysing na die dood van Jesus tot 'n enkele verskraal, terwyl dit geen invloed op die dubbele verwysing na die Koninkryk van God sou hê nie. So sou andermaal die balans tussen die eschatologiese en historiese versteur word.

Uit bogenoemde bespreking van die struktuur wat in Lk. 22 : 15–20 en 14–22 voorkom, kan die gevolgtrekking gemaak word dat die intrinsieke getuigenis in hierdie gedeelte eerder die lang lesing ondersteun, veral as in ag geneem word dat die 'non-Lukaanse' aspekte van die lang lesing verklaarbaar is.

IV Die Pasga en Lukas se brood-beker-volgorde

Dit is moeiliker om die inhoudelike verskille tussen die vier Nagmaalberigte op te los as die tekskritiese. Wat hier volg is 'n poging om Lukas se 'moeilike' beker-brood-beker-volgorde aan die hand van die viering van die Pasga te verklaar.

Die uitdruklike vermelding van die Evangeliste dat die Nagmaal by die viering van die Pasga ingestel is (Mt. 26 : 17 e.v.; Mk. 14 : 12 e.v.; Lk. 22 : 7 e.v.), bring uiteraard die liturgie en inhoud van die Pasga in gedrang¹⁵.

Die liturgie van die Pasga tydens Jesus se lewe op aarde kan min of meer soos volg gerekonstrueer word¹⁶:

Voorgereg. 1e beker. 1e brood.
Hoofgereg. 2e beker. 2e brood. 3e beker.
Nagereg. 3e brood en 4e beker.

Die beker-brood-beker-volgorde in Lukas se Nagmaalberig pas pragtig in bogenoemde skema¹⁷:

- Die 1e beker (vers 17) verwys na die 2e beker van die Pasga.
- Die brood (vers 19) verwys na die 2e brood van die Pasga.
- Die 2e beker (vers 20) verwys na die 3e beker van die Pasga.

Volgens Joodse gebruik tydens die Pasga was dit die plig van die *paterfamilias* om die betekenis van die Pasga tydens die hoofgereg te verduidelik. Dit is presies wat Jesus doen wanneer Hy die brood en beker aangee (vers 19–20) en in 'n mindere mate wanneer sy begeerte om die Pasga te vier uitgespreek word (vers 17) en die eerste beker aangegee word (vers 18). In laasgenoemde geval, die aangee van die eerste beker, word daar nie werklik 'n verduideliking van die betekenis van die beker gegee nie soos in die geval van die brood en tweede beker nie. Die betekenis wat aan hierdie beker gekoppel word, bevat slegs 'n verwysing na die vervulling daarvan in die koninkryk van God. Hieruit kan afgelei word dat slegs die brood en tweede beker (vers 19–20) werklik as elemente van die Nagmaal beskou moet word. In vers 17 beskryf Lukas slegs die 2e beker van die Pasga. Die werklike berig van die instelling van die Nagmaal volg dus in werklikheid eers in vers 19–20. Die ineengeweeftheid van die struktuur, soos hierbo aangetoon, laat egter nié toe dat die Pasga en Nagmaal los van mekaar gesien kan word nie. Daarom sou daar nie 'n skeiding in die berig gemaak kon word nie, al sou vers 15–18 uitsluitlik na die Pasga en vers 19–20 uitsluitlik na die Nagmaal verwys nie. Daar kan hoogstens onderskeid getref word daarin dat die vers 15–18 primêr na die Pasga en sekondêr na die Nagmaal verwys. Die omgekeerde sou in vers 19–20 geld. Lukas beklemtoon dus deur die nou-

keurige strukturering van sy Nagmaalberig dat die Nagmaal inderdaad in die plek van die Pasga gekom het, en dat die betekenis van die Pasga op een of ander wyse in die Nagmaal oorgegaan het.

Hierdie gevolgtrekking word ondersteun deur 'n fyn tydsverskuiwing in die betekenis van brood en beker wat in die verhouding Pasga-Nagmaal na vore tree.

Die Pasga het 'n dubbele betekenis gehad:

- Histories: Dit moes die volk aan die verlossing uit die slawehuis in Egipte herinner.
- Eschatologies: Dit het na die bloed van die Lam, dit wil sê die komende verlossing van sonde verwys.

Dit is dan opmerklik dat Lukas in sy berig (soos ook die ander berigte) nie van die historiese van die Pasga melding maak nie. In verse 15–18 word slegs 'n eschatologiese perspektief weergegee. Tog is dit nie dieselfde perspektief as dié wat tradisioneel aan die Pasga verbind sou word nie, omdat die eschatologiese van die Pasga op die punt was om in die dood van die Messias, wat hier as *paterfamilias* optree, vervul te word. Die eschatologie in verse 15–18 kan dus aan hierdie besondere Pasga, soos dit in die Nagmaal oorgegaan het, verbind word. Daarom verwys die eschatologie in hierdie verse nie na die bloed van die Lam nie, maar na die wederkoms van die Messias.

Die verwysing na die bloed van die Lam word in verse 19–20 aangetref, maar baie duidelik nie as 'n eschatologiese perspektief nie. Die frase *εἰς τὴν ἀνάμνησιν* verander die betekenis van die brood en beker deur dit in historiese perspektief te stel. Hierdie tydsverskuiwing in die betekenis van die brood en beker, sou dit steeds op die Pasga van toepassing wees, bring 'n versteuring in die balans van die historiese en eschatologiese aspekte van die Pasga, omdat die eschatologiese van die Pasga reeds in die dood van Jesus vervul sou wees en dus in beginsel reeds tot die verlede behoort het. Hieruit kan nie 'n ander afleiding gemaak word nie as dat vers 19–20 die historiese betekenis van die Nagmaal, naamlik dat dit 'n herinneringsmaal is, wat (1) die dood van die Messias en dus (2) die vervulling van die eschatologiese van die Pasga, in herinnering roep, daarstel. Die tekens van die Pasga het nou geen waarde meer nie, omdat dit reeds vervul is.

In vers 15–18 kom nou 'n nuwe probleem aan die lig. Hoe kan 'n nuwe eschatologiese perspektief, dit is die vervulling van die maaltyd in die Koninkryk van God, aan die Pasga gekoppel word as die Pasga vervul is en nie meer betekenis het nie? Die struktuur bied hier 'n oplossing. Vanuit die parallelistiese struktuur van Lukas se Nagmaalberig kan afgelei word dat die eschatologiese perspektief, wat aan *hierdie* Pasga (τοῦτο τὸ πάσχα – vers 15) verbind is – dit is hierdie besondere maaltyd pas voor Jesus se dood, die spesifieke geleentheid waarop die Nagmaal as nuwe testamentiese herinneringsmaal ingestel is – na die Nagmaal oorgedra moet word en dus as eschatologiese perspektief van die Nagmaal gesien moet word.

Die 'ongewone vorm' van Lukas se Nagmaalberig beklemtoon dus dat daar bepaalde ooreenkomste en verskille tussen die Pasga en Nagmaal bestaan:

- Die ooreenkoms bestaan daarin dat elk 'n eschatologiese en historiese betekenis het.
- Die verskille bestaan daarin dat
 1. die historiese aspek van die Pasga nie meer by die Nagmaal ter sprake

- is nie;
2. die eschatologiese perspektief van die Pasga nou die historiese van die Nagmaal geword het;
 3. 'n nuwe eschatologiese betekenis aan die Nagmaal geheg word.

Hieruit kan die gevolgtrekking gemaak word dat die Nagmaalberig van Lukas moontlik doelbewus baie noukeurig gestruktureer is met die doel om die verband tussen die Pasga en Nagmaal en die historiese en eschatologiese aspekte van die Nagmaal te beklemtoon.

V Samevattend

Uit 'n ontleding van die woordgebruik van Lukas se Nagmaalberig blyk dat die intrinsieke getuienis ten gunste van die kort lesing minder gesag het as wat aanvaar word. Die struktuur van die perikoop bied, aansluitend hierby, redelik sterk getuienis ten gunste van die lang lesing en ondersteun so die reeds sterk eksterne getuienis van die lang lesing.

Die inhoudelike verskille tussen die Lukas se Nagmaalberig en die ander Nagmaalberigte in die Nuwe Testament kan daarin verklaar word dat Lukas sy Nagmaalberig noukeurig gestruktureer het met as doel die beklemtoning van

1. die verhouding Pasga-Nagmaal en die gevolglike vervanging van die Pasga deur die Nagmaal, en
2. die verhouding storie-eschatologie in die betekenis van die Nagmaal.

NOTA'S

1. Vgl. die tekskritiese apparaat in *The Greek New Testament*, ed. Kurt Aland e.a., (United Bible Societies, 1975), en *Novum Testamentum Graece*, ed Kurt Aland e.a. (Deutsche Bibelstiftung, 1979³⁰). BM Metzger gee 'n goeie uiteensetting van die probleem in *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (United Bible Societies, 1971) p. 173–177.
2. Dit is steeds 'n redelik algemeen aanvaarde beginsel in die Nuwe Testamentiese tekskritiek dat variante lesings wat nie in ten minste een Griekse manuskrip voorkom nie, 'n uiters geringe aanspraak op oorspronklikheid het. Vgl. bv. die bespreking van Kurt en Barbara Aland in hul onlangs verskene standaardhandboek *Der Text des Neuen Testaments* (Deutsche Bibelstiftung, 1982) p. 282–283.
3. Die term 'westerse non-interpolasie' is 'n ietwat misleidende term. Die feit dat die westerse tekstipe, wat normaalweg 'n lang teks is en aldus eiesoortige lesings, wat nie in bv. die alexandrynse tekstipe gevind word nie, bevat, soms ook egter lesings weglaat wat wél in ander tekstipes, bv. die alexandrynse voorkom, het daartoe gelei dat Westcott en Hort, uit hul voorkeur vir die kort lesings, in sulke gevalle groter gewig aan die westerse tekstipe as aan hul geliefde neutrale of alexandrynse tekstipe, verleen het. Wat dus eintlik met die term 'westerse non-interpolasies' bedoel word, is niks anders nie as 'neutrale' of 'alexandrynse interpolasies'. Hulle voorkeur vir die neutrale en alexandrynse teks het hulle egter daarvan weerhou om so 'n 'diskrediterende term' vir lesings van hierdie tekste te gebruik. Vgl. BF Westcott en FJA Hort, *The New Testament in the Original Greek: Introduction* (New York, 1882) p. 175–177 BM Metzger bespreek hierdie soort lesings in *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (United Bible Societies, 1971) p. 191–193.
4. Vgl. bv. BM Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (United Bible Societies, 1971) p. 173–177; GD Kilpatrick, *Luke 22 : 19b–20*, ('Journal of Theological

- Studies 47", 1946: 49–56); M Rese, *Zur Problem von Kurz- und Langtext in Lk 22 : 17ff* ("New Testament Studies 22", 1975: 15–31).
5. Hierdie ontleding is gedoen met behulp van die konkordansie van WF Moulton en AG Geden, *A Concordance to the Greek Testament according to the texts of Westcott and Hort* (Edinburgh, 1975).
 6. I Kr 11 : 25; II Kr 3 : 6, 14; Gl 3 : 15, 17; 4 : 24.
 7. Hb 7 : 22; 8 : 6, 8, 9, 10; 9 : 4, 15, 16, 17, 20; 10 : 16, 29; 12 : 24; 13 : 20.
 8. Oor die bronne wat Lukas gebruik het bestaan verskillende menings. M Rese, *Zur Problematik von Kurz- und Langtext in Lk 22 : 17ff* ("New Testament Studies 22", 1975: 15–31), meen byvoorbeeld dat die Markusevangelie die hoofbron vir hierdie gedeelte was. E Berbuir, *Die Eucharistie nach dem Zeugnis des Neuen Testaments* ("Wissenschaft und Weisheit 33", 1970: 85–87) meen weer dat die ooreenkoms in die "wesentliche Deuteworte" van die Nagmaalberigte daarop dui dat al vier berigte uit 'n vroeë Jerusalemse of Palestynse bron gehaal is. J Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus* (New York, 1966), p. 104–105, sluit by Berbuir se standpunt aan deur sy bewering dat die bron moontlik 'n vroeë liturgiese bron was.
 9. Uit die bespreking in Afdeling III blyk dit dat Lukas wél aan die woorde van sy bron(ne) verander het. Die verandering is egter beperk tot die struktuur van die perikoop. Daar kan nie duidelik aangetoon word dat daar tekens van 'n totale aanpassing van die taalkundige en stilistiese aspekte van die bron by sy eie styl is nie.
 10. Hierdie struktuur is in 'n ongepubliseerde stuk deur JC Coetzee, professor in Nuwe Testamentiese vakke aan die PU vir CHO, aan my beskikbaar gestel. Die betrokke dokument is gedateer Julie 1982.
 11. JC Coetzee se term.
 12. JC Coetzee se term.
 13. JC Coetzee se term.
 14. JC Coetzee se term.
 15. Die historiese probleme rondom die instelling van die Nagmaal en die viering van die Pasga is nie hier ter sprake nie. GD Kilpatrick, *The Last Supper* ("Expository Times 64", 1952: 4–8), beweer dat die Nagmaal nie op die Pasga ingestel is nie. Hy stel 'n alternatiewe Joodse maaltyd voor wat deur die Evangeliste verkeerdelik vir die Pasga aangesien is. J Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus* (New York, 1966) p. 50–62, het myns insiens bevredigend aangetoon dat hierdie maaltyd wél die Pasga was. Vgl ook R Schwager, *Geht die Eucharistie auf Jesus zurück?* ("Orientierung 20" 1975: 221); GJ Bahr, *The seder of the Passover and the Eucharistic Words (Lk 22 : 14–20)* ("Novum Testamentum 12", 1970: 181–187); F Stagg, *The Lord's Supper in the New Testament* ("Review and Expositor 44", 1969: 5). Of die Nagmaal werklik by geleentheid van die Pasga ingestel is of nie (tek is oortuigend dat dit wél die geval was), het nie 'n invloed op die verklaring van Lukas se Nagmaalberig nie. Die feit dat Lukas die Nagmaal eksplisiet aan die Pasga verbind, lei daartoe dat die Lukaanse Nagmaalberig nie sonder die Pasga verklaar kan word nie. Waar van toepassing, moet die Pasga gebruik word ter verklaring van hierdie betrokke teks in Lukas se Evangelie.
 16. Vgl bv. GJ Bahr, *The seder of the Passover and the Eucharistic Words* ("Novum Testamentum 12" 1970: 188); E Berbuir, *Die Eucharistie nach dem Zeugnis des Neuen Testaments* ("Wissenschaft und Weisheit 33" 1970: 87–88); J Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus* (New York, 1966), p. 85–86; GTH Liesting, *De zin van het laatste Avondmaal volgens die Nieuw-Testamentische Teksten*, (Nijmegen, 1948), p. 49–50.
 17. E Berbuir, *Die Eucharistie nach dem Zeugnis des Neuen Testaments* ("Wissenschaft und Weisheit 33", 1970: 88); S Greijdanus, *Het Evangelie naar de beschrijving van Lucas*, v. 2 (Amsterdam, 1941), p. 1052 en J Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus* (New York, 1966), p. 87 meen dat die Nagmaal met die derde beker van die Pasga ingestel

is. GJ Bahr, *The seder of the Passover and the Eucharistic Words (Lk 22 : 14–20)* (“Novum Testamentum 12”, 1970: 200–201) lei egter uit die frase *μετά δειπνήσαι* af dat die Nagmaal met die vierde beker van die Pasga ingestel is. Dit sou dus beteken dat *δειπνήσαι* na die hele hoofdeel van die Pasga sou verwys. Teenoor hierdie interpretasie van Bahr moet egter gestel word dat *δειπνήσαι* nie noodwendig na die geheel van die hoofdeel van die Pasga verwys nie, maar dat dit ook, en in die lig van die verdere bespreking selfs eerder, na die ete of brood van die (d.i. as onderdeel van die) hoofgereg kan verwys.